

تصورات فطری در اندیشه دکارت و نقد آن با تکیه بر مبانی صدرایی

مریم صمدیه^۱، عبدالرزاق حسامی فر^۲

چکیده

دکارت قائل به وجود تصورات فطری در انسان بود. او مهمترین این تصورات را تصور خدا میدانست که خداوند آن را همچون صنعتگری که مهر خود را بر صنعت خود میزند، در فطرت ما منطبع کرده است. مفسران فلسفه دکارت در تفسیر جایگاه این تصورات در اندیشه وی، راههای مختلفی را در پیش گرفته‌اند. بر اساس یکی از این تفاسیر، وجود و حضور اینگونه تصورات در نفس، پیش از آنکه تجربه‌یی برای او حاصل شود، بصورت بالقوه است و ظهور و فعلیت آنها فرع بر حصول شناخت حسی است. اما بر اساس تفسیری دیگر، فطری بودن تصورات به این معنا نیست که آنها همواره نزد ذهن حاضر باشند، چراکه در این صورت هیچ تصویری نمیتواند فطری باشد، بلکه بدین معناست که ما در وجود خویش توانایی ایجاد چنین تصوراتی را داریم و با تأمل لازم و کافی عقلی و بدون نیاز به اطلاعات حاصل از حواس، میتوانیم به حقایق آنها دست پیدا کنیم. بنظر میرسد آنچه با بیان خود دکارت همخوانی دارد، تفسیر اول باشد، یعنی وجود و حضور بالقوه اینگونه تصورات در ذهن. با این تبیین روشن میگردد که وجود تصورات فطری بمعنای دکارتی آن، با مبانی فلسفی ملاصدرا سازگاری ندارد، چراکه وی وجود هرگونه تصور و تصدیق

۴۱

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران (نویسنده مسئول)؛ samadieh@maragheh.ac.ir

۲. استاد گروه فلسفه، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران؛ ahesamifar@hum.ikiu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۱۴ نوع مقاله: پژوهشی

DOR: 20.1001.1.20089589.1400.12.1.1.7

پیش از تجربه را در ذهن انکار نموده است. علاوه بر این، بر اساس مبانی فلسفی ملاصدرا نفس انسانی در ابتدای پیدایش خویش جوهری جسمانی و فاقد هرگونه تصور و تصدیق است و بتدریج بر اثر حرکت جوهری، تکامل می‌یابد تا در نهایت به مرحله تجرد عقلی برسد.

کلیدواژگان: تصورات فطری، نفس، ادراکات انسان، دکارت، ملاصدرا.

مقدمه

معمولاً تصورات فطری (Innate ideas)، بعنوان تصوراتی که پیش از تجربه در نفس انسانی وجود دارند، در فلسفه غرب با دکارت (René Descartes) شناخته میشوند؛ در حالیکه آموزه تصورات فطری از جمله آموزه‌هایی است که پیشینه فلسفی بس طولانی دارد. شاید بتوان افلاطون را نخستین فیلسوفی دانست که به چنین تصوراتی باور داشت. او درباره تصورات ریاضی می‌گوید: چنین تصوراتی نمیتوانند از طریق حواس حاصل شوند، بلکه از بدو تولد در ذهن انسان وجود دارند و نفس آنها را از وجود پیشین خود در عالم مثل بیاد می‌آورد. آموزه تذکار و یادآوری افلاطونی از مهمترین آموزه‌های وی در حوزه تصورات فطری قلمداد شده است (Cottingham, 1986: p. 144). علاوه بر این، باور به چنین تصوراتی در اندیشه‌های رواقیان (Stoics) نیز مطرح شده است. آنها معتقدند تصوراتی مقدم بر تجربه در نفس انسان وجود دارد و این تصورات را خداوند در نفس و ذهن انسان بودیعه نهاده است. در واقع، رواقیان ارتسام تصورات فطری در نفس انسان را به خداوند نسبت میدهند؛ در حالیکه افلاطون کسب تصورات فطری را به زندگی پیشین در عالم معقول مرتبط میدانند (کاپلستون، ۱۳۷۵: ۱/۴۴۴). افزون بر این، آموزه تصورات فطری در اندیشه‌های متفکران و فیلسوفان قرون وسطی نیز مطرح بوده است. دکارت در آثار متعدد خود، همچون تأملات در فلسفه اولی، اعتراضات و پاسخها و قواعد هدایت ذهن، درباره تصورات فطری بحث نموده است. لازم به ذکر است که باور به چنین تصوراتی در آموزه‌های دکارت، نتیجه رویکرد عقلگرایی او در باب ادراکات انسانی است که بنیاد فلسفه خویش را بر اساس آن بنا نهاده است.

۴۲

